

Soranus ve “Jinekoloji” Adlı Eseri Hakkında Bir Araştırma

SORANUS OF EPHESUS AND HIS WORK, “GYNECOLOGY”

Dr.Adnan ATAÇ,^a Dr.Remzi GÜLSOY^a

^aTıp Tarihi ve Deontoloji AD, GATA, ANKARA

Özet

Soranus (98-138), Efes'te doğdu. Traianus ve Hadrianus dönemlerinde Roma'da hekimlik yaptı. Soranus İskenderiye'de tıp eğitimi gördü, dahili ve cerrahi bilimlerle ilgili 20'ye yakın eseri vardır. Bunlardan en dikkat çekici olanı kadın hastalıkları ile ilgili “Jinekoloji” adlı eseridir.

Efes’li Soranus’un kadın hastalıkları konusundaki eseri batı tıbbında uzun süre önemini sürdürmüştür. Ayrıca Soranus 2. yy.da yenidoğanın sağlık durumunu değerlendiren apgar skorunu da tanımlamıştır.

Bu makalede Soranus’un Jinekoloji adlı eserinde, kadın genital sistemi, menstrüasyon, doğum kontrolü, gebe bakımı, düşükler, vajinal spekulum, histeri ve pika ile ilgili neler yazıldığı, özet bilgiler halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soranus, Jinekoloji, Gebelik, Vajinal spekulum, Pika

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2004, 12:196-200

Summary

Soranus was born in Ephesus (98-138). Soranus studied in Alexandria and eventually moved to Rome, where he practised medicine. He authored close to many works on topics ranging from internal medicine to surgery. He practiced medicine in Rome during the rule of Trajan and Hadrian. About 20 books have been ascribed to Soranus, the most important being Gynecology.

His treatise on the diseases of women remained an influential work until a long time. In the second century AD, Soranus of Ephesus described a method of assessing the health status of newborns that very much resembles today's Apgar score.

This article focuses on issues such as the female reproductive system, abortion, birth control, menstruation, history and vaginal speculum, as told in Soranus’ Gynecology.

Key Words: Soranus, Gynecology, Pregnancy, Vaginal Speculum, Pica

Soranus (98-138), Efes'te doğdu, İskenderiye'de öğrenim gördü, Traianus (98-117) ve Hadrianus (117-138) dönemlerinde Roma'da yaşadı (Fotoğraf-1). Eserleri arasında en dikkat çekici olan *Jinekoloji* adlı eseri dört kitaptan meydana gelmiştir. İlk iki kitap, bir ebede bulunması gereken nitelikler ve “normal şeyler” üzerineyken, diğer iki kitap ise “anormal şeyler” üzerine yazılmıştır.¹⁻³

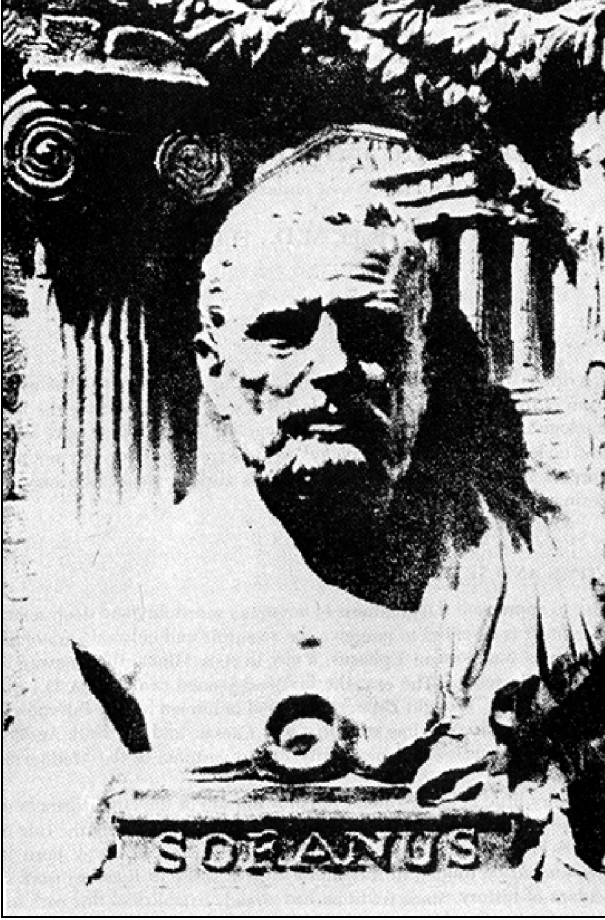
Soranus’un keşfedilmesi ve böylece tıp tarihindeki öneminin anlaşılması, ilk kez 1830-31 yıllarında Paris’te Reinhold Dietz sayesinde gerçekleşmiştir. Daha sonra filolojist Rose ve Ilbert, Soranus’un eseri “Jinekoloji”nin tekrar yapılandırılması gibi büyük bir görevi üstlenmiştir. Johannes Ilbert, 19 yılını vererek Rose tarafından yapılan 1882 baskısını tekrar düzenlemiş ve sonunda Soranus’un eserinin Yunanca orijinalini 1927’de tamamlamıştır. Böylece, 19 yüzyıl sonra, çeşitli bilim adamlarının yaklaşık yüz yıl süren çabalarının sonucunda, Soranus’un eseri “Jinekoloji”, Yunan diline tekrar kazandırılmıştır. Owesei Tempkin ise, Ilberg’in çalışmasını 1956 yılında İngilizce’ye çevirmiştir.¹

Soranus bu eserinde menstrüasyon üzerine açık ve ayrıntılı yazılar yazmıştır. Gebeliğin sağlığa hatta yaşama getirdiği risklere de değinen Soranus ilk cinsel ilişki için uygun bir zaman da önermiş, gebe kadının sağlığı ve bakımı için tavsiyelerde bulunmuştur.

Jinekoloji

Soranus’un eserinde yer alan “normal şeyler”, dışı genital organının tanımı, dışı cinsel işlevleri hijyeni, gebelik, normal doğum, loğusalık, çocuk bakımı ve hastalıklarını kapsıyordu. “Anormal şeyler” ise diyetle tedavi edilebilecek kadın hastalıkları ile cerrahi ya da ilaç gerektiren kadın hastalıkları olarak ikiye ayrılmıştı.^{2,4}

Soranus'un Jinekolojisi, Ortaçağ boyunca konusunda en önemli eser oldu. Almanca, Fransızca, İngilizce ve İspanyolca çevirileriyle Rönesans sonrası dönemde tıp literatüründe yer aldı. Bu eserin resimli olduğu ve Muscio'nun kitaplarında yer alan bazı rahim ve uterus içinde fetus çizimlerinin bu kitaptan alındığı sanılmaktadır (Fotoğraf 2, 3).

Fotoğraf 1. Efesli Soranus (1)

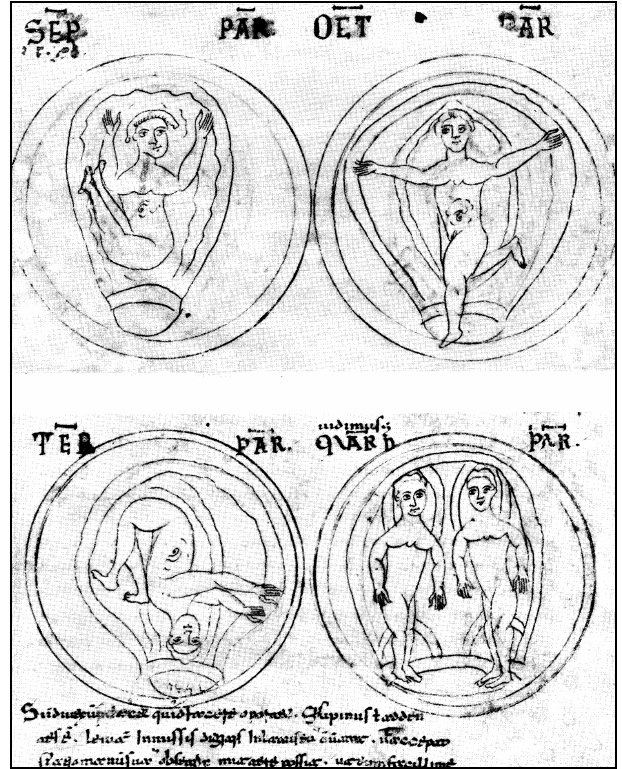
Soranus, uterusun karın içerisinde serbest hareket edebilen organ olduğu ve yer değiştirme ya da dönmeleri nedeniyle ağrıya neden olduğu inancını yıktı. Ağrı ve rahatsızlık veren duygular, özellikle de sıkıntı hissi, uterusun bu hareketlerine bağlanıyor ve histeri rahim hastalığı olarak görülüyordu. Böylece, tamamen kadına özgü bir durum olan histeri, bugünkü anlamından çok farklı şekilde kullanılmıştı.¹

Menstrüasyon

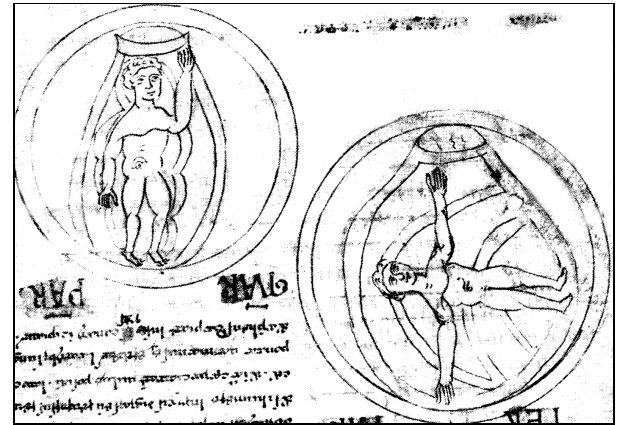
Soranus, Jinekoloji kitabında menstrüasyon üzerine açık ve ayrıntılı yazılar yazmıştır. Menstrüasyon ile ilgili şu tanımlamaları ilgi çekicidir. *Menstrüasyon, genellikle, ilk kez ondört yaşında, puberte zamanında, memeler büyüme-ye başladığında görülür. Akan kanın miktarı azdan başlar, zaman içinde giderek artar, bir süre aynı miktarda gittikten sonra, tekrar giderek azalır ve sonunda kesilir. Bu genellikle kırk yaşından sonra, elli yaşından önce olur. Menstrüasyon zamanı geldiğinde belde ağırlık gelişir, bazan ağrı da olur, insan isteksizleşir, sürekli esner, kol bacakları gerilir, bazan yanaklarına al basar. Bu bir süre*

*geçip sonra tekrar ortaya çıkabilir. Menstrüasyon sırasında mide bulantısı ve iştahsızlık da olabileceğini unutmamak gerekir.*⁵

Menstrüasyonun, kadın vücudunun sağlığını korumaya yönelik bir temizlenme işlemi olduğu şeklindeki genel görüşün tersine; Soranus, menstrüasyonun sağlığı koruyucu bir işlev olmadığını, yalnızca gebelik için gerekli oldu-

Fotoğraf 2. Soranus'un tanımladığı fetus duruş şekilleri (10)

ğunu, çünkü gebelik sırasında menstrüasyon görülmediğini söyler. Soranus'a göre, menstrüasyon değil, bekaret kadın sağlığı için olumlu etkilidir. Gebelik ve doğum, kadın vücudunu yıpratıp büyük hasar verirken, bekaret kadını bu tür hasarlardan korur. Ancak Soranus, cinsel ilişki ve üremeye duyulan doğal arzuyu kabul eder ve şöyle der: "Uterusun işlevi menstrüasyon, dölleme, gebelik ve zamanı gelince de doğumdur. Kadınlar çocuk ve üreme için evlenirler, daha çok zevk almak için değil".

Gebeliğin sağlığa hatta yaşama getirdiği risklere de değinen Soranus ilk cinsel ilişki için uygun bir zaman da önerir. "Erkek yalnızca tohumları boşalttıktan, ilk ilişki onun için hiçbir risk taşımaz. Ancak diğer taraftan kadın, tohumları alır ve bunlardan bir canlı oluşturabilir. Menstrüasyon kendiliğinden başlayana dek bekareti korumakta yarar vardır. Çünkü bu, uterusun işlevlerini yapmaya hazır olduğunun önemli bir belirtisidir. Genel olarak, ilk menstrüasyon on dört yaşında olur". Herophilos; overleri ve fallop tüplerini tanımlamış olmasına karşın, ne o ne de Soranus bunların işlevlerini ve ovulasyon sürecini fark etmemişlerdir.⁴

Soranus döllemeyi ve gebeliği ayırt edebilmişti, ama döllemeyi tanımak çok zor oluyordu. Bir kadının döllemiş olup olmadığını anlamaya yönelik çeşitli belirtiler ve yöntemler kullanılıyordu. Soranus birçok belirtinin bir araya gelmesine dayalı değerlendirmeden yanaydı. Ayrıca menstrüel döngünün kesilmesi gibi bazı belirtilerin ortaya çıkması için, gebeliğin ilk zamanlarına dek beklenmesi gerekiyordu. Bu durum, aşırı kısa ve aşırı uzun sürdüğü bildirilen bazı gebelikleri açıklamaktadır. Aynı şekilde bu, Soranus'un, başka yazarlarca da kabul edilen, en uygun dölleme zamanıyla ilgili garip saptamasını da açıklamaktadır: "Dölleme için en uygun zaman, menstrüasyonun bitip kesildiği günlerdir. Çünkü bunun öncesinde mestriasyon nedeniyle aşırı yüklenmiş ve yanıt veremez haldedir. Sonuç olarak, en uygun zaman mensin kesildiği günlerdir".^{4,6}

Doğum kontrolü

Soranus gebeliği önlemenin, fetusu tahrip etmekten daha güvenli olması nedeniyle en iyi doğum kontrolü ile yapılacağına inanıyordu. "Döllemeye uygun dönemlerde cinsel ilişkiden kaçınılması gerektiğini söyler. Ayrıca cinsel ilişki sırasında, erkeğin tohumları boşaltacağı kritik anda, kadın nefesini tutup kendisini biraz geri çekmelidir ki, tohumlar uterus boşluğunun derinlerine gidemesinler. Ardından derhal ayağa kalkılmalı ve yere çömelmelidir, bu sırada aksırıp vajinanın etrafını dikkatlice silebilir, soğuk bir şeyler içmesi de doğru olur. Döllemeyi önlemek için önceden uterusun ağzına eski zeytinyağı veya bal veya sedir ağacı reçinesi veya kayın ağacının özsuyu sürülebilir. İlişkiden önce nemli şap ya da karıştırılmış şarap da sürülebilir, ya da ilişkiden önce uterusun ağzına bir parça

saf yün yerleştirilir ya da kasılma ve büzülme yapan vajinal fitiller kullanılabilir. Bütün bunlar, tıkayıcı ve soğutucudurlar ve uterusun ağzını kapatarak tohumların uterus içine girmesini önlerler".^{6,7}

Aralarında Hippokrates, Aristoteles ve Aeginalı Paul'un de bulunduğu birçok yazar, gebeliği önleme üzerine çeşitli bilgiler vermiştir. Soranus'tan kaynaklananlar dışında hepsi muska ve tılsımlarla sınırlı kalmışlardır. Kendini tutma ve coitus interruptus doğal ve masrafsız yöntem olarak halk arasında yaygın olarak kullanılmıştır. Kendini tutma, Soranus tarafından da önerilen bir yöntemdi. Ancak Soranus coitus interruptus için bir öneride bulunmamıştır.

Gebe bakımı

Soranus, tohumun korunması, gebeliğe bağlı belirtilerin karşılanması, özellikle yenmesi olağan olmayan maddelere duyulan aşırı iştah ile başa çıkılması ve embriyonun gelişmesi ile doğuma dek belli bir süre geçmesinin sağlanması olarak gebe kadının bakımı ile ilgili üç evre tanımlamıştır.

"İlk olarak gebe anne, her türlü ani ve aşırı değişiklikten kaçınılmalıydı. Tohum, aşırı egzersiz, ağır kaldırmak, düşmek gibi her türlü fiziksel stresle, hatta hapşırma ve öksürmekle vücuttan atılabilirdi. Aynı şekilde diyetin etkisiyle de, örneğin içki içmek, hazımsızlık, diyare, malnütrisyon ile tohum kaybedilebilirdi. Kan aldırma ya da ilaç kullanımı da aynı sonuca yol açabilirdi. Bu nedenle bütün bunlardan kaçınılmalıydı".¹

Gebeliğin son aylarında, diyet ve egzersize daha çok dikkat edilerek, kadının güçlü olması sağlanmalı ve doğumun zorluklarına hazırlanmalıydı. Sık sık gevşetici banyolar yapılması ve zihnin rahat tutulması önemle öneriliyordu. Eğer karın, iriliği nedeniyle aşağıya sarkarsa, verdiği rahatsızlığı gidermek için geniş keten bandajlarla destek sağlanması gerekiyordu.

Soranus ayrıca zihinsel streslerin de olumsuz etkisi olacağını söylüyordu. "Eğer herhangi bir bedensel sıkıntı varsa, bundan uzaklaşmalıdır; eğer hayatın dertleri sıkıntı yaratıyorsa, bunlardan kaçınıp ruhsal huzur sağlanmalıdır".¹

Düşük

Soranus, düşük yapmak içinde çeşitli önerilerde bulunmuştur. Ağır egzersiz yapılması, bir arabada sarsılarak gitmek ve gücünün üstünde ağır şeyler taşımayı öneriyordu. Diğer uygulamalar arasında, şiddetli masaj, baharatlı gıdalar yemek, diüretikler veya karnı boşaltmak için uyarıcı şırıngalar, vajinal enjeksiyonlar da vardı. Eğer bütün bu yöntemler etkili olmazsa, uzun süren banyolar öneriliyor ya da Hippokrates'in 'gebe bir kadın kanarsa düşük yapar' kuralı uyarınca bir damar kesilerek çok büyük miktarda kan alınması yoluna gidiliyordu. Soranus'un düşük ile ilgili diğer önerisi, vajinal fitil şeklinde kullanılan ilaçlardı.⁵

Soranus, tehlikeli düşük ilaçlarını reddetmiştir. Ayrıca fetusu uterus içinde tahrip edecek aletlerin kullanımına karşı da çıkmıştır.

Vajinal Spekulum (Dioptra)

Vajina ve uterus hastalıklarının tanı ve tedavi uygulamalarını kolaylaştıran vajinal spekulum uzun süredir kullanılmaktadır. Bu, Greko-Roman tıp aletleri içinde en tartışmalı olandır. "Uterus kanamalarında sorunun kaynaklandığı yeri bir spekulum yardımıyla daha iyi saptayabiliriz" diyerek, spekulumdan söz eden ilk yazar Soranus'tur.⁹

Ancak Pompei'de bulunan üç spekulum örneği, bu aletin Soranus'tan önce de bilindiğini göstermektedir. Pompei spekulumları, ustaca yapılmış mükemmel aletlerdir. Bunlar, yivli bir vida şeklindeki bir sapa tutturulmuş olup, sürgülü bir mekanizma ile hareket edebilen üçer tane (birinde dört tane) valvden oluşmaktadırlar. Alet kapatıldığında, valvlerin prizmatik iç yüzleri biraraya gelerek, fallus biçimli yuvarlak uçlu bir şekil oluşturur. Yüzeyleri kusursuz derecede düz olan bu aletler, Rönesans Avrupası'ndaki spekulumlardan çok daha üstün aletlerdir.¹⁰

Soranus'un bu konudaki tavsiyesi; "Hekim, muayeneyi hastanın yaşına uygun bir spekulumla yapmalıdır. Spekulumu kullanan kişi, kadının vajinasının derinliğini bir sonda ile ölçmelidir. Spekulumun ucu çok uzun olursa uterusu zarar verir. Eğer tübün, kadının vajinasından daha uzun olduğu anlaşılırsa, labiumlar üzerine kompresler konarak spekulum bunlara oturtulmalıdır. Spekulum, vida tam olarak kapalı iken içeri yerleştirilmelidir. Spekulumu operatör tutarken, asistanı vidalı kolu çevirir. Böylece tübün valvleri birbirinden ayrılınca vajina genişler".^{9,10}

Histeri

Soranus histeriyi şöyle tanımlar: "Uterustaki bir bozukluğa bağlı olarak gelişen afoni (ses kaybı) ve solunum zorluğu ile ortaya çıkan duygusal bir nöbetir. Birçok vakada, hastalığın öncesinde tekrarlayan düşüklükler, erken doğum, uzun süredir dul olma, adet gecikmesi ve gebeliğin sona ermesi ya da uterusun şişmesi gibi bir olay vardır. Tedavide, hasta hafif ışıklı sıcak bir odada yatırılır, sıcak kompres uygulanır, yüzü sıcak su ile silinir. Eğer ses hala düzelmediyse, kasıklara tatlı zeytinyağı ile masaj yapılmalı ve bir hamakta hafif hafif sallanmalıdır. Daha sonra gargara, merhemler, gevşetici banyolar, sıcak kompresler, fitiller ve zeytinyağının vajinal uygulaması gibi yöntemler gerekebilir".⁴

Ancak o dönemlerde histeri mental hastalık olarak kabul edilmiyordu. Bu gibi hastalıkların tedavisi organizmayı temizleme yolu ile yapılmaktaydı.⁸

Sık uygulanan bir diğer jinekolojik yöntem de daha çok histeriyi tedavi etmekte kullanılan serviks dilatasyonuydu. Bu amaçla çapları gittikçe incelen bir dizi metal ya da tahta çubuk (buji) kullanılıyordu.

Pika

Soranus'a göre pika, yaklaşık kırkıncı günde başlayıp genellikle dört ay kadar sürüyordu. Bulantı, kusma ve mide bozuklukları dışında, sık görülen toprak, kömür, üzüm çöpü, ham ve ekşi meyve gibi yenmesi olağan olmayan şeylere duyulan aşırı iştahın da sık görüldüğüne dikkati çekmiş, hafif egzersizlerin ve sıcak kompreslerin yanısıra, mideye iyi gelecek, hafif ve kolay sindirilebilir özel bir diyeti de önermiştir. Soranus'da iki kişilik yemek yemenin gerekli olmadığını söyleyerek kendilerine önerilen diyetten sapanlara yaklaşımı şöyleydi: "Gebe kadının zararlı şeylere olan arzularına karşı çıkarken, öncelikle arzularını doyuran bu tür şeylerin, mideye zarar verdiği gibi, akıl almaz biçimde fetusa da zarar verdiğini söylemeliyiz; çünkü fetus temiz ve faydalı olmayan şeyleri almış olur, bunlar öyle şeylerdir ki, insan bedeni ancak çok kötü şartlarda dayanabilir".^{4,9}

Soranus yukarıda tanımlanan konular dışında egzersisin menstrasyon üzerine etkilerine de değinmiştir.¹³ Ayrıca uterusun prolabe olduğu durumlarda uterusun alınmasını tarifleyen ilk yazar olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Soranus'un Jinekoloji eserinin resimli olduğu ve Muscio'nun kitaplarında yer alan bazı rahim ve uterus içinde fetus çizimlerinin bu kitaptan alındığı sanılmaktadır.¹⁰ 2yy.da yenidoğanın sağlık durumunu değerlendiren apgar skorunu tanımlamıştır.¹³

Sonuç

Birinci yüzyılda yaşamış Efes'li Soranus'un yazdığı en önemli yapıtı jinekoloji adlı eseridir. Bu eserinde dişi genital organının tanımını, dişi cinsel işlevlerinin hijyenini, gebeliği, normal doğum, lohusalık, çocuk bakımı ve hastalıklarını tanımlamıştır. Bununla birlikte diyetle tedavi edilebilecek kadın hastalıkları ile cerrahi ya da ilaç gerektiren kadın hastalıkları olarak iki tanıma yer vermiştir.

Kitabı genelde iyi tedaviler ve pratik öğütler öneriyordu, açık ve öz yazılmıştı. Soranus gebeliği önlemenin, fetusu tahrip etmekten daha güvenli olması nedeniyle doğum kontrolünün en iyi yolu olduğunu tavsiye etmiştir.

Soranus Jinekoloji kitabında menstruasyon üzerine açık ve ayrıntılı yazılar yazmıştır. Gebeliğin sağlığa hatta yaşama getirdiği risklere değinen Soranus ilk cinsel ilişki için uygun bir zaman da önermiştir. Soranus spekulum kullanımı konusunda eğitici bilgiler bırakmıştır. Gebeliğin son aylarında, diyet ve egzersize daha çok dikkat edilmesini ve doğumun zorluklarına hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Bulantı, kusma ve mide bozuklukları dışında, sık görülen toprak, kömür, üzüm çöpü, ham ve ekşi meyve gibi yenmesi olağan olmayan şeylere duyulan aşırı iştahın pika dan kaynaklandığını vurgulamıştır. Pika tedavisi için hafif egzersizlerin ve sıcak kompreslerin yanısıra, mideye iyi

gelecek, hafif ve kolay sindirilebilir özel bir diyeti önermiştir

Soranus uterustaki bir bozukluğa bağlı olarak gelişen ses kaybı ve solunum zorluğu ile giden duygusal bir nöbet olarak histeriyi de tanımlamıştır. Ayrıca Soranus uterusun prolabe olduğu durumlarda uterusun alınmasını tanımlayan ilk yazardır.

KAYNAKLAR

1. Tempkin O. In: Soranus' Gynecology. Baltimore: The John Hopkins Press, 1956. p.1-174
2. Bayat AH. Tıp tarihi 1.baskı. İzmir, 2003. s.112.
3. Ralph J. Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar (Çeviren: Dr. Şenol Mumcu). İstanbul: Homer Kitabevi, 1999. s.83-106.
4. Rawson B. The Family In Ancient Rome: New Perspectives. New York: Cornell University Press, 1986. p.231.
5. Lefkowitz MR, Fant MB. Women's Life in Greece and Rome. Baltimore, 1992. p. 341.

6. James S, Kepron C. A Brief History of Birth Control. University of Toronto Medical Journal, 2001; 79 (1): 157.
7. Michael B. Breastfeeding, lactational infecundity, contraception and the spacing of births: implications of the Bellagio Consensus Statement. Health Transition Review, 1992; 2 (1): 2.
8. Demirhan A, Kısa Tıp Tarihi, Eski Roma'da Tıp. Bursa: Bursa Üniv. Basım, 1982. p.41.
9. Vertinsley P. Exercise, Physical capability and the eternally wounded women in late Nineteenth century. North America journal of sport History, 1987; 14 (1): 2.
10. Lyons AS. "Soranus" Medicine An Illustrated History. New York: Abradale press, 1987. p. 248, 249, 339.
13. Iceton S. The Soranus score. CMAJ, 2001; 164 (5).

Geliş Tarihi: 20.06.2003

Yazışma Adresi: Dr.Adnan ATAÇ
GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji AD,
Etlik, ANKARA